

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 9 Sayı: 42 Volume: 9 Issue: 42

Şubat 2016 February 2016

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

FETHİYE ALAÇUL DOKUMALARI ALACUL WEAVINGS OF FETHİYE DISTRICT

Sema ETİKAN*
Filiz Nurhan ÖLMEZ**

Öz

Anadolu dokuma kültürünün köklü bir gelenek oluşturduğu Muğla ilinde önemli dokuma merkezlerinden birisi de Fethiye ilçesidir. İlçenin Seki, Kemer, Seydiler, Atlıdere, Eldirek, Boğalar, Esenköy, Kayabaşı, Dodurga, Arsa köy, Kadıköy gibi birçok köyünde dokumacılıkla uğraşılmaktadır. Yörede kilim, cicim ve zili tekniği ile ya da bu tekniklerin bir arada kullanılması ile çeşitli kullanım amaçları için düz dokumalar üretilmektedir. Eldirek (kırmızı kilim) kilimi, Seydiler kilimi, aynalı kilim, sarı namazlağı (deli zili), yantırlı kilim, alara kilim, karaçul ve alaçul Fethiye ve köylerinde yaygın olarak dokumacılığı yapılan önemli dokumalardır. Bu çalışmanın konusu cicim ve zili tekniği bir arada kullanılarak dokunan alaçul dokumalardır. Alaçulun çözgü ve atkı ipliklerinde keçi kılı, motif ipliği ya da üçüncü iplikte boyalı yün iplik kullanılmaktadır. Alaçul tekniğine uygun olarak üzerinde motif ve desen oluşturulan bir yaygı çuludur. Fethiye yöresinde motife ala adı verilmektedir. Alaçul da üzerinde motiflerin yer almasından dolayı yörede bu isimle anılmaktadır. Yörede motif ipliklerinin boyanmasında, kimyasal ve doğal boyalar bir arada kullanılmaktadır. Kimyasal boya olarak piyasada hazır satılan ve dokumacılar tarafından toz ve pul boya adı verilen boyalar, doğal boya olarak ise çeşitli bitkiler kullanılmaktadır. Bu çalışmada alaçul dokumalar, kullanılan malzeme, dokuma tekniği, boyut, renk, motif ve desen özellikleri açısından incelenmiş ve örnekler verilerek yörenin düz dokumacılık geleneği açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fethiye, Düz Dokuma, Alaçul, Zili, Halkbilim, Etnografya, Desen, Motif.

Abstract

Fethiye district is one of the major weaving centers in province of Muğla that Anatolian weaving culture created a rooted tradition. The weaving was made in many villages of Fethiye such as Seki, Kemer, Seydiler, Atlıdere, Eldirek, Boğalar, Esenköy, Kayabaşı, Dodurga, Arsa köy, Kadıköy. Flat weavings are manufactured with kilim, jejim and sili techniques or a combination of these techniques for a variety of usage purposes in Fethiye. Eldirek, Seydiler kilim, kilim with mirror, yellow prayer, kilim with yantır, alara kilim, karaçul and alaçul are important textiles widely weaving in Fethiye and its villages. The subject of this study is alaçul weavings that woven of using a combination of jejim and zili techniques. Warp and weft yarns of alaçul are goat hair, third or motif yarn is dyed woolen yarn. Alaçul is a kind of ground cloth that is created motifs and patterns on it according to the technique. Motif is called ala in the region of Fethiye. Alaçul known with this name in the region due to the motifs take place on them. Chemical and natural dyes are used in combination dyeing motif yarns. Dyes that ready for sale in the market and called dust dye by weavers have been used as chemical dyes. Several vegetables are used as natural dyes. In this study, alaçul weavings were examined in terms of materials used, weaving technique, size, colors, designs and patterns characteristics and flat-weaving tradition in the region tried to explain.

Keywords: Fethiye, Flat Weaving, Alaçul, Sili, Folklore, Etnography, Pattern, Motif.

1.GİRİŞ

Günümüzde Anadolu'nun doğusundan batısına birçok önemli dokumacılık merkezinde kendine özgü renk, motif ve desen özelliğine sahip dokumalar Türk insanının zevki ve becerisi ile üretilmektedir. Bu merkezlerden birisi de Fethiye'dir. İlçenin kültürel zenginliklerinin başında gelen halı ve düz dokumalar bugün de canlılığını korumaktadır. Yörede geçmişten günümüze Meğri (Makri) halıları ve Kaya halısı olmak üzere iki tip halı dokumacılığı yapılmıştır. Ancak 17. yüzyıldan itibaren dokunduğu düşünülen Meğri (Makri) halıları bugün artık dokunmamaktadır. İlçede Kaya köy halıcılığın önemli bir merkezidir ve burada günümüzde Kaya halısı olarak adlandırılan, bitkisel motiflerin kullanıldığı köşeli ve göbekli halıların dokunması yaygınlaşmıştır (Etikan, 2007: 85).

Başta yayla köyleri olmak üzere Seki, Kemer, Seydiler, Atlıdere, Eldirek, Boğalar, Esenköy, Kayabaşı, Dodurga, Arsa köy, Kadıköy de düz dokumacılığın yaygın olarak sürdürüldüğü önemli yerleşim merkezlerinden bazılarıdır. Düz dokumalar arasında kilim dokumalar, kilim ve cicim tekniğinin bir arada kullanıldığı dokumalar, cicim ve zili tekniğinin bir arada kullanıldığı dokumalar ve zili dokumalar yaygındır. Yörede en çok taban boyutu olmak üzere yarım taban ve yolluk boyutlarında yaygılar, seccadeler, farklı amaçlar için kullanılmak üzere heybe ve torbalar dokunmaktadır. Eldirek (kırmızı kilim) kilimi, Seydiler kilimi, aynalı kilim, sarı namazlağı (deli zili), yantırlı kilim, alara kilim, karaçul ve alaçul dokumalar

* Prof. Dr., Ahi Evran Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü-e-posta: semaetikan@myinet.com

** Prof. Dr., Ahi Evran Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü-e-posta: fnozhan@hotmail.com

Fethiye ve köylerinde yaygın olarak yapılan önemli dokumalardır (Çelik, 2004: 137, Deniz, 2000: 123, Etikan, 2005: 5).

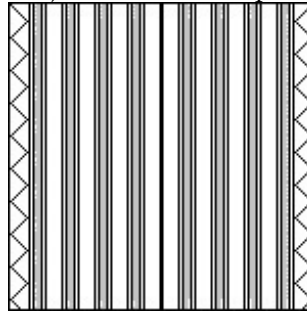
Bezayağı zeminli zili bezemeli çul dokumalar, çözgü ve atkısı keçi kılı olan dokumalar olup, genellikle yer yaygısı olarak kullanılmaktadır (Soysaldı, 2009: 107).

Anadolu kadını günlük kullanım eşyasının birçoğunu dokumalardan üretmiş, döşeme, yer yaygısı, yük sarma, taşıma, depolama vb. birçok kullanım amacı için dokuduğu ürünlerle yaşamını kolaylaştırmıştır. Bununla beraber ürettiği dokumaları satarak aile bütçesine ek gelir de sağlamıştır. Ancak teknolojinin gelişmesi ve beraberinde yaşam koşullarının değişmesi, zaman içerisinde dokumalara olan ihtiyacı değiştirmiştir. Azalan taleple beraber giderek üretim de azalmış, hatta bazı dokumaların üretimi tamamen bitmiştir. Bu olumsuz duruma dokumaların üretiminin zahmetli ve zaman alıcı olması ve dolayısıyla genç neslin ilgi göstermemesi ile hammadde sorunu da eklenince bu ulusal maddi kültür değerleri yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Eski önemlerini yeniden kazandırmak amacıyla bazı önlemler alınmalıdır. Bunun için öncelikle belirleme ve belgeleme çalışmaları yapılmalıdır. Bu çalışmalar hem geliştirme ve sürdürülebilirlik çalışmalarının başlatılması hem de kültürün geleceğe aktarılması açısından önem taşımaktadır.

Buradan yola çıkılarak, çalışmanın konusunu cicim ve zili tekniği ile dokunan ve *alaçul* olarak bilinen dokumalar oluşturmaktadır. Alaçul dokumalar da bugün artık yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Bu nedenle çalışmada, dokumacılığı geçmişe göre yok denecek kadar azalan alaçul dokumalarının boyut, kullanım alanı, dokuma tekniği, kullanılan renkler gibi yapısal özelliklerinin tespit edilmesi; deseni meydana getiren motiflerin, desen özelliklerinin incelenmesi ve çizimlerle çözümlenmelerinin yapılması; halkbilimsel açıdan yöreye özgü uygulamaların, isimlendirmelerin belirlenmesi ve belgelenmesi amaçlanmıştır. Konu ile ilgili daha önce yapılmış benzer bir çalışmanın olmaması nedeniyle bu çalışma alanda önemli bir boşluğu dolduracak niteliktedir. Araştırma, bir sonraki aşamada planlanacak olan geliştirme ve sürdürülebilirlik çalışmalarına ışık tutması ve bu geleneksel dokumanın gelecek nesillere aktarılması yönünden önemlidir.

2.FETHİYE ALAÇUL DOKUMALARI

Fethiye'nin yanı sıra Anadolu'nun Eskişehir, Balıkesir, Aydın, Manisa, Kütahya, Çanakkale, Bergama ve Antalya gibi önemli dokumacılık merkezlerinde de yaygın olarak dokunan çul dokumalar maddi kültürümüzün önemli örneklerindedir. Yörede çözgü ve atkı iplikleri siyah keçi kılından olan dokumalar *karaçul* adıyla bilinmektedir. Bu dokumalar iki kanat şeklinde dokunup sonra ortadan dikilerek birleştirilmektedir. Önceleri çadır yapımında kullanılan karaçul dokumalar daha sonraları ev içinde yazgı (yaygı), harar (büyük çuval), heybe ya da hayvanların soğuktan korunması amacıyla örtü olarak kullanılmaya başlanmıştır. Karaçul dokumalarda çoğu zaman krem ya da kahverengi renkli keçi kılı da kullanılarak bu renklerle dokumanın eninde çizgiler oluşturulmakta, bu tip çullara da halk arasında *çubuklu çul* adı verilmektedir (Şekil 1a, b, c). İki şak (parça) halinde dokunup sonradan birleştirilmektedir.

Şekil 1a: Çubuklu çul (Ölmez ve Etikan Arşivi, 2010)

Şekil 1b: Desen yüzey şeması

Şekil 1c: Detay

Alaçul; çözgü ve atkı ipliklerinde keçi kılı, motif ipliği ya da üçüncü iplikte boyalı yün iplik kullanılarak, belli bir tekniğe göre üzerinde motif ve desen oluşturulan bir yaygı çuludur. Fethiye yöresinde motife *ala* adı verilmektedir. Alaçul da üzerlerinde motiflerin yer almasından dolayı yörede bu isimle anılmaktadır.

2.1. Kullanılan araç-gereçler

Yörede düz dokumacılıkta kullanılan araçlar; ıstar tezgâh ve kirkittir. Istar tezgah çözgülerin sarıldığı alt ve üst levent, çözgülerin alt ve üst kısma ayrılmasını sağlayan gücü sopası (gücü demiri), çözgülerin arasına yerleştirilen varan gelen, gücüye sarılan çapraz çözgü tellerinin bir hizada durmasını sağlayan gücü ağacı ve iki yan direktten meydana gelen bir araçtır. Fethiye ilçesinde ahşap dikey tezgâhlar kullanılmakta ve

yörede tezgaha *kilim ağacı* adı verilmektedir. Yine yörede alt ve üst leventlere *ok*, yan ahşap direklere de *yan ağaç* ya da *dik ağaç* denilmektedir (Ölmez vd, 2013:78). Bu tezgâhlar sarma tip dokuma tezgâhlarıdır (Şekil 2).

Dokuma sırasında çözümlerin arasından, dokumanın enine geçirilen atkılar döverek sıkıştırılmaya yarayan demirden yapılmış dişli bir alet olan kirkitin, Fethiye’de ahşap ve 5 ya da daha çok dişli olanları kullanılmaktadır. Yörede kirkite *tarak* adı verilmektedir (Şekil 3a, b). Bazı dokumacılar kirkite kullanmamakta, desen ipliklerinin sıkıştırılması işlemini el yardımı ile yapmaktadırlar (Ölmez vd, 2013:79).

Şekil 2: Istar tezgah (kilim ağacı)
(Ölmez ve Etikan Arşivi, 2010)

Şekil 3: Yörede kullanılan kirkite örnekleri; 3a: Ümmühan Karalara ait eski bir örnek, Fethiye/Seki, 2010,

Şekil 3b: Rukiye Çoban'a ait daha yeni bir örnek
(Ölmez ve Etikan Arşivi, 2010)

2.2. İplik hazırlama ve boyama

Fethiye ilçesinde alaçul dokumada kullanılan atkı ve çözgü iplikleri keçi kılından üretilmekte, bazen keçi kılı ve yün karıştırılarak da kullanılmaktadır. Desen iplikleri ise genellikle yündür. Günümüzde yörede dokumacılar desen ipliklerini çoğunlukla hazır olarak satın almaktadırlar. Bununla beraber bazı dokumacılar ise desen ipliklerini beyaz, boyasız olarak satın alarak kendileri boyamaktadırlar. Boyama işlemi kimyasal ve doğal boyalar bir arada kullanılarak yapılmaktadır. Kimyasal boya olarak piyasada hazır olarak satılan ve dokumacılar tarafından *toz* ve *pul* boya adı verilen boyalar, doğal boya olarak ise bitkiler kullanılmaktadır. Dokumalarında kullandıkları renkleri, yıllardır tecrübeleri ile oluşturdukları geleneksel reçeteleri uygulayarak elde etmektedirler. Yörede ipliklerin boyanmasında, ceviz kabuğu ve yaprağı, asma yaprağı, sütleğen, soğan kabuğu, kavak ağacı kabuğu, serkele (şahtere), palamut, badem yaprağı, karamuk kökü yaygın olarak kullanılan bitkilerdir. Boyama reçetelerinde bitkilerle beraber kimyasal boyalar da yer almakta, bazen ana boyar madde kimyasal boya olabilmektedir. İpliklere boyanmadan önce *faşillama* ya da *acımiklama* adı verilen bir işlem yapılmaktadır. Elde edilen rengin parlak olması ve solmaması amacıyla yapılan bu işleme göre iplikler, turuncu ya da limon kabuğu doğranmış su içerisinde 15 dakika kadar kaynatılmakta ve sonrasında bu sudan alınarak hazırlanmış ekstrakt (boyalı su) içerisinde boyanmaktadır. Faşillama/acımiklama işlemi ile boyamaya hazır hale getirilen iplikler sütleğen, asma yaprağı, karamuk kökü, badem yaprağı gibi bitkilerle sarıya boyanmakta ve daha sonra hangi renge boyanacak ise o renk kimyasal boya ile boyama işlemine devam edilmektedir. Şap ya da tuz ise boyama işlemi sırasında ilave edilmekte ve her boyamada kullanılmaktadır. Yörenin geleneksel renkleri olan sarı; sütleğen, asma yaprağı, karamuk kökü, badem yaprağı gibi bitkilerden, deve tüyü; ceviz kabuğu, yaprakları, serkele ve palamut kozalağından, gök mavi ve çömlek yeşili; bazı organik çözücülerin (kına, arpa, kahve, sarımsak, kül vb.) yardımı ile kimyasal boya (pul boya) kullanılarak bir tür mayalama yöntemi ile yeşil; asma yaprağı ve kimyasal boyanın beraber kullanımı ile kırmızı (al), bordo (kırmızı), koyu kırmızı (kızıl/ bordo) ve siyah; kimyasal boyalarla boyanarak elde edilmektedir. Yörede dokumalarda kullanılan keçi kılı ise boyanmadan doğal rengi ile kullanılmaktadır (Ölmez vd, 2013:80).

2.3 Dokuma işlemi

Dokuma işleminin ilk aşaması çözgü çözmektir. Yörede çözgü sarmalı tip tezgah kullanılması nedeniyle tezgah üzerinde değil ayrı bir yerde çözülmektedir. Bu amaçla boş bir alana iki demir kazık çakılmakta ve iki kazık arasındaki mesafe dokunacak olan ürünün boyuna yani çözgü ipliğinin uzunluğuna göre belirlenmektedir. *Çözgü demiri* de denilen bu iki kazık arasında çözgü ipliği ile sekiz rakamı yapacak şekilde hareket ettirilerek kazıklara sarılmaktadır. Çözgü ancak üç kişi ile hazırlanmakta, bir kişi iplikleri çözgü demirine usulüne uygun sararken diğer iki kişi çözgü ipliğinin başlarına zincir atarak bağlama işlemini yapmaktadır. Yörede bu işlem *dudılamak* olarak adlandırılmaktadır. İstenilen çözgü teli sayısına ulaşıldığında çözgü çözme işlemi tamamlanmaktadır. Daha sonra, hazırlanan çözgünün tezgâha aktarılması

için iki demir çubuk çözümlerinin arasından geçirilmekte ve bu demir çubuklardan biri üst leventteki yarığa yerleştirilmektedir. Aynı şekilde alt kısımdaki demir çubuk da alt leventteki yarığa yerleştirilmekte ve çözgü ipliklerinin gerginlikleri ayarlanarak düzeltilmektedir. Çözgü tezgâha geçirildikten sonra gücü bağlama işlemine geçilmektedir. Dokuma işlemi için gerekli olan çaprazlığı oluşturmak amacıyla, sağ taraftan başlamak üzere çözgü telleri biri öne biri arkaya bırakılarak ayrılmakta ve önde kalanlar gücü tahtası üzerine usulüne uygun olarak bağlanmaktadır. Gücü tahtasına *kücü ya da kücü değneği* gücü bağlamaya da *kücülemek* denilmektedir. Gücü bağlama işleminden sonra çözgü tellerinin yarısı önde yarısı arkada kalacak şekilde gücü tahtasının üst kısmına varangelen ağacı geçirilir. Varangelen ağacı da yörede *gelen varan* olarak adlandırılmaktadır. Dokumacılar bazen gücü tahtasını kullanmamakta, gücü bağlama işlemi 10 cm boyunda 1 cm çapında yuvarlak ahşap çubuklara çözgü tellerini gruplar halinde bağlayarak uygulamaktadırlar (Ölmez vd, 2013:81).

Dokumaya başlamadan önce çözgü telleri çift alınarak en az iki sıra olmak üzere atkı ipliği ile zincir örgü yapılmaktadır. Sonra üzerine birkaç cm dokumada kullanılan renklerden bir ya da birkaç renk ile çubuklar oluşturacak şekilde kilim dokuma yapılmaktadır. Bu birkaç cm' lik dokumaya *etek* adı verilmektedir (Ölmez vd, 2013: 81). Bazı alaçul dokumalarda etek kısmı geniş tutularak buraya cicim tekniği ile oluşturulmuş motifler dokunmaktadır.

Etik örgü tamamlandıktan sonra orta zeminin dokunmasına geçilmektedir. Alaçul dokumalarda zemin zili dokuma tekniği ile oluşturulmaktadır. Zili; atkı ve çözgüden başka deseni oluşturan üçüncü bir ipliğin ön yüze atlamalar yapması ve bu atlamalarla ön yüzde yer alan motiflerin içinin doldurulması sonucu oluşan bir dokuma çeşididir. Zeminde atkı ve çözgü eşit bağlantılı bezayağı dokuma örgüsüne sahiptir. Bezemeler atlamalı atkı tekniğindedir (Soysaldı, 2009: 107). Değişik renkteki bu bezeme iplikleri 2-1, 3-1 ve 5-1 şeklinde atlayarak tüm zemin doldurulmaktadır. Düz zili, çapraz zili, seyrek zili, damalı zili, ve konturlu zili (verne) gibi çeşitleri olan zili dokumalar bazen cicim ve sumak dokumalarla karışık dokunmaktadır. Bu karışık dokumalar arasında yaygın olanı alt ve üst bordürlerde seyrek cicim tekniğinin kullanıldığı, orta zeminin tamamen zili dokuma tekniği ile doldurulduğu dokumalardır. Alaçul dokumalarda da bu iki teknik bir arada sıklıkla uygulanmaktadır.

Yörede orta zeminin dokunmasında genel olarak düz ya da çapraz zili tekniği, bazılarında da ikisi beraber kullanılmaktadır. Dokuma işlemi tamamlandıktan sonra tekrar istenilen ende etik örgü yapılmaktadır. Biten dokumalar uygun saçak uzunluğu bırakılarak kesilmekte ve tezgâhtan çıkarılmaktadır. Dokumacılar tezgâhtan alınan dokumalara bitirme işlemi olarak kuru süpürme, silkeleme, saçak örme ve melik örme gibi işlemler uygulamaktadırlar.

2.4. Alaçul dokumalarının renk, motif ve desen özellikleri

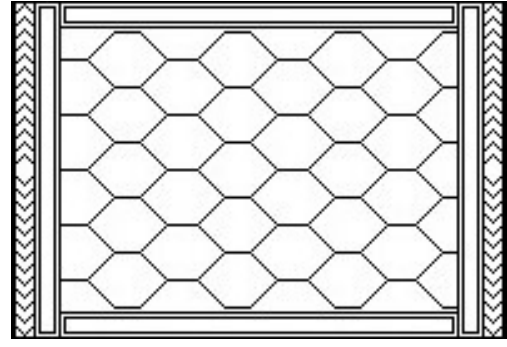
Yer yaygısı olarak kullanılmak üzere dokunan Alaçul dokumalar bu amaca uygun olarak taban boyutunda dokunmaktadırlar. Kullanılan renkler canlı ve zengin çeşitlidir. Başta kırmızı ve tonları olmak üzere, mavi ve tonları, sarı, turuncu, eflatun, pembe, yeşil ve mor renkler bu dokumalarda sıklıkla kullanılan renklerdir.

Birçok kaynakta geçmişten günümüze kullanılan motiflerin kendine özgü bir dili ve anlatımı bulunduğu, bazı desen ve motiflerin sembolik anlamlar taşıdığı, inanç, itikat ve batıl inanışlarla ilgili olan motifler bulunduğu belirtilmektedir. Dokunan dokumaların dokuyan kadının mesajlarını ve içinde bulunduğu ruh halini, özelemlerini, dileklerini ve içinde bulunduğu koşulları ifade ettiği ileri sürülmektedir (Tansuğ, 1983: 238, 241, Erbek, 2002:8, Korkmaz, 2010:35). Ancak Fethiye yöresinde eski ve yeni dokumacılarla yapılan karşılıklı görüşmelerde ne motifler ile ilgili ne de renkler ile ilgili bu yönde bir bilgiye rastlanmamıştır.

Alaçul dokumalarda motifler ve motiflerin oluşturduğu desen dıştan içe doğru çözümlendiğinde üç bölümden meydana geldiği görülmektedir. Birinci bölüm etik örgüsüdür ve buraya genellikle cicim tekniği ile oluşturulmuş seyrek motifler dokunmaktadır. Motif isimleri dokuyucunun benzetme yöntemiyle vermiş olduğu halk ağzından isimlerdir. Bazen aynı motifin farklı isimleri olmasına da rastlanmıştır. *Yoz pıtrak veya beş yarış, çengelli veya kuyruklu koyungözü, kuyruklu köpek gözü, yel eğdi veya tırnacık* gibi motifler en çok kullanılan motiflerdir. İkinci bölüm orta zemini çevreleyen bordür bölümüdür. Bu bölümde yer alan motifler düz ya da çapraz zili tekniği ile dokunmakta ve bunlar genellikle suyolu motifinin farklı varyantları olmaktadır. Aynı motifin farklı varyantlarının olması dokuyucunun etkilenmeleri veya yaratıcılığı ile bağlantılı bir durumdur. Üçüncü bölüm orta zemin adı verilen bölümdür. Orta zeminde yer alan motifler zemini boşluk bırakmayacak şekilde kaplamakta ve yine düz ya da çapraz zili tekniği ile oluşturulmaktadır. Şekil 4a' da yörede dokunmuş eski bir alaçul örneği görülmektedir.

Şekil 4a.: Alaçul (gavur çulu) (Ölmez ve Etikan Arşivi, 2010)

Şekil 4b: Alaçulun yüzey şeması

Dokumacısı tarafından 20 yıllık olduğu söylenen 2 m² alanı olan bu örneğin boyutları 139x163 cm'dir. Atkı ve çözgü ipliği kıl, bezeme ipliği ise yündür. Gavur çulu olarak bilinen örneğin desenini meydana getiren motifler şekil 4c, d, ve e'de verilmiştir.

Şekil 4c.: Yel eğdi motifi ve çizimi

Şekil 4d: Koçboynuzu motifi ve çizimi

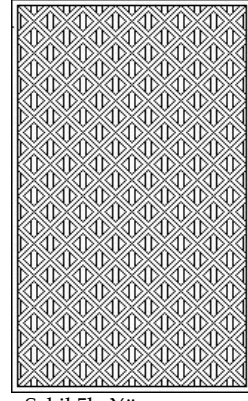
Şekil 4e: Elibelinde motifi, motifin desen içinde yerleşimi ve çizimleri

Kırmızı, mavi, sarı, turuncu, pembe ve beyaz renklerin kullanıldığı dokumanın alt ve üst dar kenarlarında yer alan etek örgüsünde *yel eğdi* (tırnaklı, tırnacık) motifi (Şekil 4c) yer almaktadır. Sarı, mor, beyaz, pembe, turuncu, kırmızı, mavi gibi farklı renklerde cicim tekniği ile dokunan motif bu alanda yan yana sıralanmaktadır. Orta zemini çevreleyen bordür düz ve çapraz zili tekniği ile dokunmuş *koçboynuzu* motiflerinin (Şekil 4d) sıralanması ile oluşmaktadır. Yörede bu motife yönelik bir isimlendirme bulunmamaktadır. Orta zeminde ise yine düz ve çapraz zili tekniği ile dokunmuş, *tırnaklı* (tırnacık) motiflerinin çevrelediği bir altıgenin içerisinde üst üste yerleşmiş iki adet *eli belinde* motifi yer almaktadır (Şekil 4e). Yüzey şemasında da görüldüğü gibi (Şekil 4b) bu altıgenler kaydırılmış eksenler düzeninde zeminin tamamında tekrar etmektedir. Zemini oluşturan bu desene verilmiş bir isim de bulunmamakla beraber bu tip dokumalar *gavur çulu* olarak adlandırılmaktadır.

Şekil 5a'da gavur çulu adı ile bilinen yörede dokunmuş bir başka alaçul örneği verilmiştir.

Şekil 5a: Alaçul (gavur çulu) (Ölmez ve Etikan Arşivi, 2010)

Şekil 5b: Yüzey şeması

4 m² alanı olan bu örneğin boyutları 167x248 cm olup atkı ve çözgü ipliği kıl, bezeme ipliği yündür. Sarı zeminli gâvur çulu örneğinin desenini meydana getiren motifler şekil 5c’de verilmiştir.

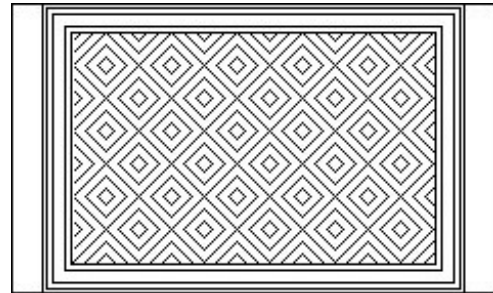
Şekil 5c: Elibelinde motifi, motifin desen içinde yerleşimi ve çizimleri

Dokumanın orta zemininde *tırnaklı* (tırnacak) motiflerinin çevrelediği bir eşkenar dörtgen ve onun içerisinde de *eli belinde* motifi yer almaktadır (Şekil 5c) . Ancak Şekil 4a’da yer alan örnekten farklı olarak burada eli belinde motifleri tek olarak yer almaktadır. Yüzey şemasında da görüldüğü gibi (Şekil 5b) bu eşkenar dörtgenler kaydırılmış eksenler düzeninde zeminin tamamında tekrar etmektedir.

Şekil 6a’da verilen alaçul dokuma yaygı amaçlı kullanılan, taban çulu denilen büyük boyutlu bir dokumadır.

Şekil 6a: Alaçul (Ölmez ve Etikan Arşivi, 2010)

Şekil 6b: Yüzey şeması

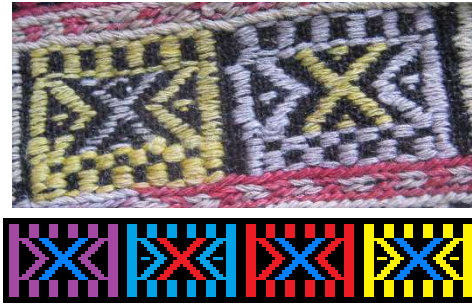
4 m² ye yakın alanı olan bu örnek 160x234 cm boyutlarında olup, atkı ve çözgü iplikleri kıl, sarı, pembe, kırmızı, mor ve beyaz renklerde kullanılan desen iplikleri de yündür. Bu taban çulu örneğinin desenini meydana getiren motifler ile çizimleri şekil 6c, d, e ve f'de verilmiştir.

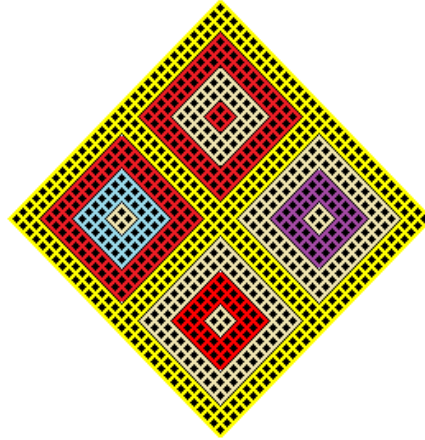
Şekil 6c: Çengelli motif ve çizimi

Şekil 6d: Koyun gözü motif ve çizimi

Şekil 6e: Tabak motif ve çizimi

Şekil 6f: Orta zemin motifinden detay, motiflerin birleşimiyle oluşan desen ve çizimi

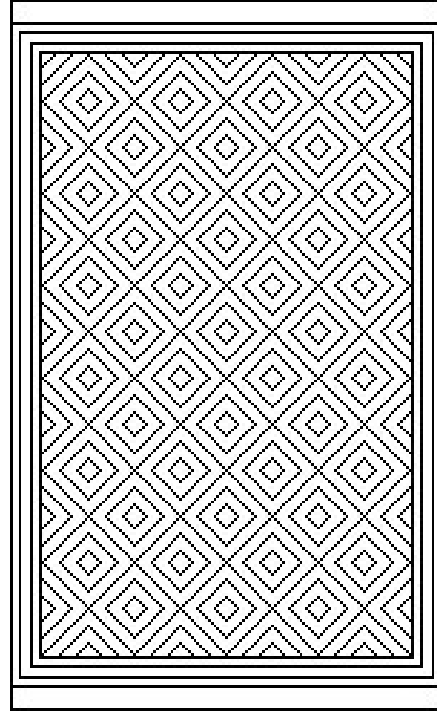
Alt ve üst dar kenarlarında yer alan ve oldukça geniş bırakılmış etek örgüsünde cicim tekniği ile dokunmuş çengelli (*kuyruklu koyun gözü*, *kuyruklu köpek gözü*) motifi (Şekil 6c) yer almaktadır. Dıştan içe doğru dar bordürlerinde kırmızı bezeme ipliği ile *koyun gözü* (*beş geçirim*) motifi (Şekil 6d), enli bordürde ise adı bilinmeyen ancak benzerleri *tabak* olarak adlandırılan farklı renklerde dokunmuş kare motifler

sıralanmaktadır (Şekil 6e). Bordürlerde yer alan motifler düz ve çapraz zili teknikleri ile dokunmuştur. Yüzey şemasında da görüldüğü gibi (Şekil 6b) orta zeminde iç içe geçmiş eşkenar dörtgenler yer almaktadır. Beyaz, pembe, sarı ve açık mor renkleri kullanılarak çapraz zili tekniği ile dokunmuş bu eşkenar dörtgenler orta zeminin tamamında kaydırılmış eksenle tekrarlanmaktadır (Şekil 6f).

Şekil 7a, b'de görülen alaçul 40 yıllık bir dokumadır. Çözgü ipliği kıl, atkı ipliği ve bezeme ipliği yündür.

Şekil 7a: Alaçul (Ölmez ve Etikan Arşivi, 2010)

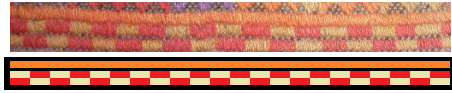

Şekil 7b: Yüzey şeması

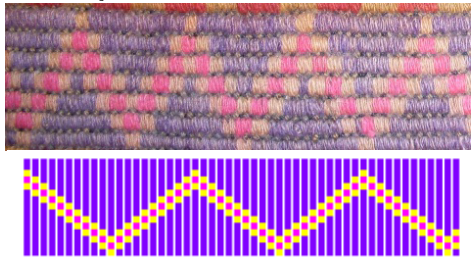
4 m² ye yakın alanı olan bu örnek 156x245 cm boyutlarında (taban çulu) olup dokumada deseni oluşturan renkler sarı, kınalı sarı, pembe, devetüyü, kırmızı ve kahverengidir. Bu taban çulu örneğinin desenini meydana getiren motifler ile çizimleri şekil 7c, d, e ve f'de verilmiştir.

Şekil 7c: Yoz pıtrak motifi ve çizimi

Şekil 7d: Ala boncuk motifleri

Şekil 7e: Eğri su motifi ve çizimi

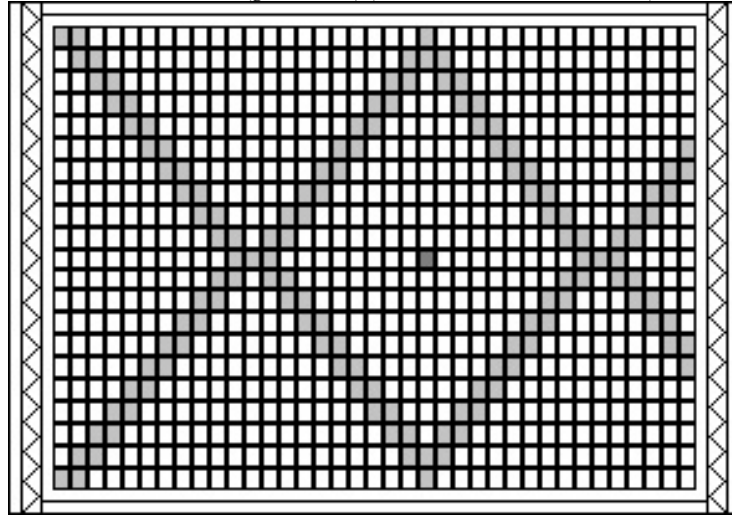
Şekil 7f: Orta zemin motifi ve çizimi

Orta zemini bir önceki örnek ile aynı olan (Şekil 7f) bu dokumanın etek örgüsünde cicim tekniği ile dokunmuş *yoz pıtrak* (*beş yanış, koç boynuzu*) motifi (Şekil 7c), orta zemini çevreleyen bordürde ise düz zili tekniği ile dokunmuş *eğri su* (Şekil 7e) motifi yer almaktadır. Çulun uzun kenarlarında, bordürün her iki yanında da *ala boncuk* motifi bulunmaktadır (Şekil 7d).

Şekil 8a, b’de bir başka alaçul örneği görülmektedir.

Şekil 8a: Alaçul (göbekli çul) (Ölmez ve Etikan Arşivi, 2010)

Şekil 8b: Yüzey şeması

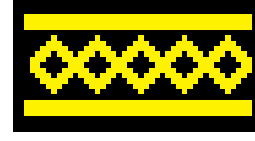
1 m² alanı olan bu örnek 30 yıllık bir dokuma olup eni ve boyu 196x259 cm namazlağı boyutlarındadır. Bu dokumanın atkı ve çözgü iplikleri kıl, bezeme ipliği ise yündür. Dokumada kullanılan renkler, sarı, kınalı sarı, al, kırmızı, mavi (gök), yeşil ve beyazdır. Bu çul örneğinin desenini meydana getiren motifler ile çizimleri şekil 8c, d, e, f ve g’de verilmiştir.

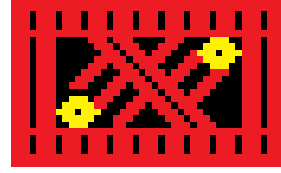
Şekil 8c: Yel eğdi motifi ve çizimi

Şekil 8d: İsrırsan motifi ve çizimi

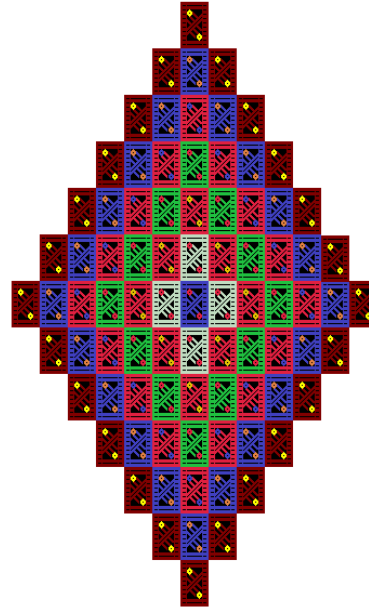
Şekil 8e: Koyun gözü motifi ve çizimi

Şekil 8f: Yedi bela motifi ve çizimi

Şekil 8g: Yedi bela motiflerinin meydana getirdiği göbek ve çizimi

Bu örneğin de alt ve üst dar kenarlarda, etek örgüsünde bir sıra cicim tekniği ile dokunmuş *yel eğdi* (tırnaklı, tırnacık) motifi (Şekil 8c), bir sırada düz zili tekniği ile dokunmuş *ısrırsan* motifi (Şekil 8d) yer almaktadır. Orta zemini ise düz ve çapraz zili tekniği ile dokunmuş *koyungözü* (beş geçirim) motifi (Şekil 8e) çevrelemektedir. Orta zeminde *yedi bela* (kayı yanışı) adı verilen motif (Şekil 8f) düz ve çapraz zili tekniği ile farklı renklerde dokunarak iç içe geçmiş eşkenar dörtgenler oluşturulmuştur. Sonsuzluk prensibine göre orta zeminin tamamını kaplayan bu eşkenar dörtgenler *göbek motifi* (Şekil 8g) olarak da adlandırılmaktadır. Bu desenlendirmeye sahip dokumalara da *göbekli çul* denilmektedir.

3.SONUÇ VE ÖNERİLER

Fethiye, Muğla ilinde düz dokumacılığın yaygın olarak sürdürüldüğü önemli bir merkezdir. Yörede uzun zamandır kilim, cicim ve zili tekniği ile yaygın, seccade, namazlağı, heybe, torba, çuval, çul gibi farklı kullanım amaçları için zengin motif ve desenlere sahip dokumalar üretilmektedir. Ancak günümüzde Fethiye’de düz dokumacılık eski önemini kaybetmiştir. Hayvancılığın azalması, koyun ve keçi yetiştiriciliğinin geçmişteki gibi yapılmaması dokumaların hammaddesinin azalmasına sebep olarak yöre dokumacılığını olumsuz yönde etkilemiştir. Özellikle kıl keçisi yetiştiriciliğinin nerdeyse bitmesi sonucunda bugün atkı ve çözgü ipliği kıl olan çul dokumalar artık üretilmemektedir. Çalışmadaki örneklerin

açıklanması sırasında araştırma kapsamına alınan en yakın tarihli kıl alaçul dokumanın 20 yıllık olduğu görülmektedir. Yakın tarihli ala çullarda kullanılan hammaddenin yüne doğru bir değişim gösterdiği dikkati çekmiştir. Hammaddenin değişmesinin yanı sıra alaçul dokumacılığının azalmasının bir diğer nedeni de dokuma sürecinin zahmetli ve zaman alıcı olmasıdır. Günümüzde artık gençler dokumacılığa ilgi göstermediğinden usta çırak ilişkisi de yok olmuştur. Dolayısıyla alaçul dokumalarının yöre ekonomisine herhangi bir katkısı bulunmamaktadır. Günümüzde alaçul dokumaları sadece etnografik bir değer olarak varlığını sürdürmektedir. Yörede halk arasında çeyiz hazırlama geleneği sürdürülmektedir. Ancak alaçul dokumalarının çeyiz içerisinde yer alması zorunluluğu ortadan kalkmıştır. Bunun sonucu olarak da halk arasında eskiden alaçul evlerde yaygın olarak kullanılmakta iken günümüzde nadiren kullanıldığı gözlemlenmiştir. Beş yanış, kuyruklu koyungözü, tırnacık, beşgeçirim gibi halk belleğinde tutulmuş olan geleneksel motif isimleri olduğu gibi, faşillama, acımıklama, dıdılama, kücüleme gibi yöre ağzıyla isimlendirilen uygulamalar da vardır. Teknoloji çağında değişim ve gelişim kaçınılmazdır. Ancak değişen ve gelişen dünya da kültürel mirasın bir bölümünü oluşturan dokumaların yeri ayrı tutulmalı, korunması ve canlı tutulması için gerekli önlemler alınmalıdır.

KAYNAKÇA

- ÇELİK, Ümmügülsüm (2004). *Fethiye'de Eldirekli Göçebe Yörükler ve Eldirek Kilimleri*. İzmir. Ak Yayınları.
- DENİZ, Bekir (2000). *Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygılları*. Ankara. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları: 215.
- ERBEK, Mine (2002). *Çatalhöyük'ten Günümüze Anadolu Motifleri*. Ankara. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ETİKAN, Sema (2005). "Seydiler Kilimlerinin Motifleri ve Anlattıkları", *Motif, Halk Oyunları Eğitim ve Öğretim Vakfı Dergisi*, Sayı: 43, s.4-7.
- ETİKAN, Sema (2007). "Kaya Köy Hahıları" *Milli Folklor, Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, Cilt:10, Yıl:19, Sayı:74, s.83-90.
- KORKMAZ, Esat. (2010). *Simgeler Sözlüğü*. İstanbul. Anahtar Yayınları.
- ÖLMEZ, Filiz N. ve Sema ETİKAN (2013) "Fethiye Alara Düz Dokumaları" *Art-E. Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, Sayı:11 Isparta.
- SOYSALDI, Aysen (2009) *Düz Dokuma Teknikleri ve Teknik Desen Çizimleri*. Ankara. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları: 379.
- TANSUĞ, Sabiha (1983). "Anadolu Baş Süslemelerinde Çiçeklerin Dili", *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Cilt: V, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları., Ankara.

KAYNAK KİŞİLER

- Nazile ÇENGİL, 65 yaşında, İlkokul Mezunu, Dokumacı, Fethiye/ Merkez, 03-07-2010
- Asiye ABACI, 60 yaşında, İlkokul Mezunu, Dokumacı, Demirler köyü, 07-07-2010
- Ayşe GÜLDÜR, 67 yaşında, İlkokul Mezunu, Dokumacı Çamköy, 08-07-2010
- Dilek Mergen, 22 yaşında, Lise Mezunu, Dokumacı Girdev, 08-07-2010
- Kadriye TÜRK, 47 yaşında, İlkokul Mezunu, Dokumacı Girdev, 08-07- 2010
- Dudu KOYUNCU, 72 yaşında, İlkokul Mezunu, Dokumacı Esenköy, 11-07-2010
- Hafide KUTAN, 71 yaşında, İlkokul Mezunu, Dokumacı Kayadibi köyü, 11-07-2010
- Leyla AKKAYA, 52 yaşında, İlkokul Mezunu, Dokumacı Arsa köy, 05-07-2010
- Saliha BOĞA, 55 yaşında, İlkokul Mezunu, Dokumacı Boğalar köyü, 11-07-2010
- Ümmügülsüm ÇELİK, 52 yaşında, İlkokul Mezunu, Dokumacı Eldirek köyü, 06-07-2010
- Rukiye ÇOBAN, 61 yaşında, İlkokul Mezunu, Dokumacı Eldirek köyü (yayla), 11-07-2010
- Ümmühan KARALAR, 62 yaşında, İlkokul Mezunu, Dokumacı Seki Beldesi, 10-07-2010